

All communications and subscriptions to be addressed to
 DR. M. S. GABRIEL,
 EDITOR OF THE "HAIK"
Political and Hygienic.
 202 W. 23rd ST. NEW YORK, N. Y.
 TERMS TO SUBSCRIBERS.
 For all countries, One year \$2.00
 Single copy, ... \$0.10

Ամենայն թղթակցութիւնք և
 վճարումներ պարտին ուղղուել
 առ խմբագրութիւնս :
 — ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ —
 (Ամեն երկրի համար)
 Տարեկան 2 թուկա
 Մէկ թիւը 10 սկիւր

ԿԻՍԱՄՍԵԱՅ

ԱԶԳԱՅԻՆ, ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ և ԱՌՈՂՋԱԲԱՆԱԿԱՆ

Editor—M. S. GABRIEL, M. D.

Տէր-Խմբագիր—Մ. Ս. ԳԱԲՐԻԷԼԵԱՆ

Ա. ՏԱՐԻ

ՆՈՒ ԵՈՐՔ. ՅՈՒՆՎԱՐ 1 1891

ԹԻՒ 1

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

- 1 «Հայք»
- 2 Հայկական իրաց վիճակները և հայկական Յանս-նախմբի մը պէտքը :
- 2 Հայ Ազգին ապագան
- 4 Պ. Ճէյմս Պրայս
- 5 Սնունդ :
- 6 Այլ եւ այլք :

ՀԱՅՔ

Թերթ մը հրատարակելու խորհուրդն որ յաճախ կը թելադրէր մեզ երկու տարիէ հետէ, և որ կանխաձայն կը թուէր մեզ, վերջապէս մարմին կ'առնուէ այսօր :

Երկու պատճառներ գլխաւորապէս բերին զմեզ յայտնախմբ մեր ազգային գոյութեան տաճարապալից վիճակն որ ազգի բոլոր սթերն կը հրաւիրէ ի գործ աղկալութիւն, և երկրորդ զի Հայ գաղթականութիւնք արագապէս ստուարաշաղկապ Միացեալ Նահանգս՝ պէտք ունին ազգային հաղորդակցութեան կանոնաւոր գործիքի մի :

« ՀԱՅՔ » նպատակ ունի ազգային փրկութեան ստատուել, գաղթականութեանց նիւթական և բարոյական յառաջդիմութեան օժանդակել, և ազգային Ֆիզիքական զարգացման նպատակել : Ուստի և իւր էջեր պիտի նուիրուին Հայկական խնդրոյ, Հայոց պատմութեան և լեզուին քննութեան և առաջարկական յօդուածոց : Այս վերջինք ամէն թիւի մէջ անպակաս պիտի լինին և յուսամք, կարեւոր ծառայութիւն մի պիտի մատուցանեն :

Քաջայայտ եմք թէ մեր համակրողք ինչպէս նաեւ բոլոր հայրենասէրք պիտի չզլանան մեզ իրենց թանկագին աջակցութիւն :

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԻՐԱՑ ՎԻՃԱԿ

ԵՒ ԿԵՂԻՐՈՆԱԿԱՆ ՅԱՆՋՆԱԽՄԵԻ ՄԸ ՊԵՏՔԸ

Յընթաց անցեալ տասն և հինգ դարուց երբք Հայ ազգութիւնն գտնուած չէր այնպիսի կացութեան մէջ յորպիսում կը գտնուի այսօր : Հետզհետէ կրած էր նա զլուծ գերիշխանութեան և տիրապետութեան գնաղաճ ազգաց, կրած էր հարստահարութիւն և աղէտ բաշխում, սակայն այժմ քարրեր արտաբուծ մի և տարրեր արիւն մի

կը հեղուէր : Ազգին մէկ կամ միւս հատուածն չէ որ կը տաճարապալի այլ բովանդակ ազգն ինքն : Ամբողջ ազգն է որ իւր միտքոց և աւերակաց ներքեւ կը խլրտի, կանգնել կը նկրտի, բայց երկաթէ ձեռաց անողորմ ճնշման տակ ընկճեալ կը մահչէ : Հայն գոյութեան վճռական միջանկր ընտուած է, որոյ ելքն պիտի լինի կեանք կամ մահ :

Հայ ազգայայտ վճռական պայքար չ'մղեցաւ ի դիպուածոյ կամ օտար թելադրութենէ : Իրաց տրամադրանական ընթացքն է որ յայն բերած հասուցած է զնա : Օսմանեան Պետութիւնն խորապէս ինկած լինելով այն նախկին զօրութենէ որով պատկառելի կը հանդիսանայր օտարաց և ահա որ՝ ընտանեաց, իւր իշխանութեան լուծ խորտակեալ կը տեսնէ մի քանի քրիստոնեայ ցեղերու պարանոցէն և մնացելոց համար ալ ոչ ևս անխորտուելի : Օսմանեան նախկին փառաւորութեան ճառագայթք երկար տարիներ շարունակեցին երկիր զախառն հիպոթան մէջ պահել գաւառներն, սակայն այդ չ'իջեալ փառաւոր վերջին նշոյթ կը թուին այժմ նուազիւ մինչև իսկ հետաւորագոյն գաւառներէն, և ազգք ու լեզուք լծրնկիւ լինելու միտմ գգալ կը սկսին : Այս պայմանաց մէջ ինչ պարտէր ընել Օսմանեան կառավարութիւնն, պարտէր զարգացեալ ցեղերն, որպիսի են Հայք, ազատական տղա մողութեանց զօրութեամբ քարշել գէպ Օսմանեան գահն և սիրալիր հպատակութեան մէջ պահել : Սակայն ինչ բրաւ ընդհակառակն ուղեց բարբարոս ուժի մնացորդին վերայ յենու որ հազիւ ջախջախեալ եղէդի մոնցուկն կ'ընծայէ նմա : Մինչ աշխարհ կը տեսնէր թէ որպիսի արագ զարգացմամբ կը բարգաւաճին այն քրիստոնեայ ցեղեր որք քիչ տարիներ առաջ Հայոց լծակութիւն էին փառաւորացուցիչ գերութեան մէջ : Սուլթանին կառաւարութիւնն իւր բոլոր զօրութիւն գործածել կը պարտէր ցեղնելու թէ իւր հպատակութեան ներքէ : Հայտնուած մի նոյնպէս կրնայ բարգաւաճիլ : Բայց այսպիսի քաղաքականութիւն մի թրքական մտաց անընդունելի մնացած է դժբաղդապէս : Դիւանադիտական ճնշմունք ևս իմաստուն խրատուց նման ապարդիւն մնացած են : Օսմանեան քաղաքականութիւնն եղած է վերջին տասներեք ամաց մէջ մանաւանդ, Արաբ, Գուրք և

645-54 12047

այլ Մահմետական ցեղերն թուրք ազգութեան զանգ-
ւածին խառնել մէկ կողմանէ, յն քրիստոնեայ ցեղերն
տկարացունել և նուազեցունել օսմանեան հողին վրայ՝
միւս կողմանէ։ Այս սկզբան հաւատարիմ Բ. Դուռն ար-
տաքին ճնշմանց պատասխանած է Յանձնաժողովներ ան-
ուանելով և մասնախումբեր յղելով ի հարկին մինչև Հա-
յաստանի խորերն իրաց վիճակն քննելու և տեղեկագրե-
լու պաշտօնով։ Սարէական այս շարժմանց ներքեւն
թրքական գործունէութեան ուրիշ հոսանք մի սակայն
անդադար ընթացած է իրաց աւելլու զայս Հայաստա-
նէն։

Իսկ այս հակամարդկային և հայաւեր քաղաքա-
կանութեան՝ Եւրոպա համագուեցաւ թէ Բ. Դուռն զուրկ
է այն տրամադրութիւններէ որովք միայն իւր իշխանու-
թեան շարունակութիւնն իվերայ քրիստոնեայ ազանց կըր-
նայ անվտանգ թոյլատրուիլ Իսկ հայք հետամուտ չեղան և
չեն օսմանեան կայսրութեանն բաժնուելով անկախ տէ-
րութիւն լինիլ, և բազում անգամ յայտարարեցին Սուլ-
թանին կառավարութեան թէ իրենք անկախութեան
հասնելու թաքուն նպատակ չունին, այլ կըրազան միայն
ազատութիւն և ապահովութիւն գոյնել այն չափերով
որովք միայն կարելի է նոցա յառաջդիմել յօգուտ նոյն
ինքն պետութեան։ Թուրքն որ աչաց առջև ունէր միւս
քրիստոնեայ ցեղերուն անկախ վիճակն, չհաւատաց մեր
անկեղծ յայտարարութեան։ Եթէ օսմանեան քաղաքա-
գէտք ուսումնասիրած լինէին Հայոց պատմութիւնն,
լաւ ևս պիտի ճանաչէին զայնս և համոզուած պիտի լի-
նէին թէ նոքա բնաւ որութեամբ տարբեր լինելով միւս
քրիստոնեայ ցեղերէն և ի տարբեր միջավայրի գտնուե-
լով՝ արդարեւ անկեղծութեամբ յօժար են հպատակ մը-
նալ օսմանեան գահուն այն պայմանաւ որ թոյլ տրուի
իրենց հետեւիլ դարուն յառաջդիմական հոսանաց։

Օսմանեան կառավարութիւնն ոչ միայն խուլ մնաց
Հայոց արդար պահանջմանց այլ և այնպիսի տգիտու-
թեամբ մի որ Եւրոպական դիւանագիտութեան զար-
մանքն եղած է, մերժեց ճանաչել այն եկեղեցական
կարգի իրաւասութիւններ զորս Պատրիարքարանն կը վա-
յելէր անդատին ի սկզբանէ օսմանեան արիւղեցութեան։
Վէր իվէր յաւելուլ միակ արժանաւոր միջոցն է Հայոց
գանդատներն լռեցունելու՝ ըստ թրքական իմաստութեան,
միջոցն չը յաջողեցաւ սակայն։ Գաւառացի Հայք տեսնե-
լով թէ Պատրիարքարանն իւր քաղաքական հանգաման-
քէն կողոպտուած է ինչպէս եկեղեցական իրաւասութե-
նէն՝ մինչ հարստահարութիւնք ևս բան գիտ գծեղակ կը
լինին, մտածել սկսան թէ հարկ է որ իրենք իրենց տար-
րական իրաւունք պաշտպանեն որպէս կարող գտնուին,
ուրեք ուրեք յուսահատակ։ Գոյցեր կատարուեցան,
զորս Բ. Դուռն նկատել ուղեց իբր ապացոյց Հայ ազգի ապա-
տամբական դիտաւորութեանց զորս կանխատեսած լինել
կըկարծէր։ Ո՞վ կրնայ հասկըցունել կառավարութեան թէ
ապատամբութեան նմանոյ այս ցոյցք անխուսափելի ար-
դիւնքն են Տաճիկ քաղաքականութեան։ Ո՞վ կը համար-
ձակի ըսել թէ ոչ թէ գուգեալ Հայք այլ գրգռիչ կառա-
վարութիւնն է պատժապարտ այն ցոյցերու համար, որոց
պատճառաւ այնքանիք կ'աքսորին, կը բանտարկուին և
կը մեղցուին։

Այլ և այլ աղբիւրներէ օր ըստ օրէ մեզ հասնող լու-
րերն կը ցուցնեն թէ գոգուումն տակաւ կ'ընդհանրանայ
բովանդակազգին մէջ Բուռ Հայաստանի մէջ Քուրտք սար
սափ կը սփռեն այնպիսի համարձակութեամբ որ բարձ-
րագոյն շրջանակներէ ներշնչեալ լինելու երեւոյթն ու-
նի։ Ռուսահայտակ համազգիք գործնական օժանդակու-
թեան ձեռն կը կարկառեն մեր տառապեալ եղբարց։
Զէյթուն նորէն ոտքի ելած է։ Ուրեք ուրեք Հայք հայ-
կաբար յետս մղած քրդական յարձակումներ և վրէժ
լուծած են անմեղ արեան։ Անշուշտ անտոյգ լուրեր
ալ կան, կրնան չափազանցութիւններ ևս լինիլ, բայց
ինչ որ ստոյգ է և առանց չափազանցութեան՝ է այն թէ
Հայք բոլոր արթնցած են և դիտակից են այն սպառ-
նալեաց որ ուղղեալ է մեր ազգային գոյութեան եւ
Հայաստանի ապագային, եւ թէ այդ սպառնալիքն
լռեցնելու համար ամենայն գոհողութեանց պատրաստ են
որպէս ոչ երբէք եղած էին։ Միւս կողմանէ պալատն
կը շարունակէ իւր դառն հարուածներ տեղալ և միան-
գամայն անոյշ խոտուումներ ընել միշտ։

Իրաց և զգացմանց այս վիճակ թոյլ չտար մեզ
յուսալ մտաւոր խաղաղացման։ Տիրող և տիրեալ տա-
րերաց միջև փոխադարձ անվտանգութեան զգացում մը
կը ծաւալի և իրաց գոնէ նախկին վիճակին վերահաս-
տատումն ևս քան դեռ կը դժուարացնէ։

Ո՞ր պիտի հանգին այս յուզմունք։ Տէրութիւնք
հաւաքական միջամտութիւն մը պիտի ընեն, քան
զթուղթ և քան զխօսք աւելի շօշափելի հանգամանք
ունեցող միջամտութիւն մի, ի նպատակ Հայոց։ Ոչ ոք
գիտէ։ Ինչ պիտի կրնան ընել Տաճկաստանի Հայք, կամ
ինչ կարող են ընել։ Այս հարցման պատասխանել նուազ
դժուարին է։ Պատրիարքարանն իւր ոյժ կորուսած և
բոլորովին կազմալուծուելու վտանգին մէջ է։ Ազգային
ժողովոյ չլ հոկա։ Ի նիւտն արգիլուեցաւ ոստիկաննե-
րու միջոցաւ։ Գաւառք զրկուած կը մնան կարող
առաջնորդներէ։ Մամուլ ազատութեան ստուերն ան-
գամ չէ մնացած։ Թղթակցութիւնն անգամ կը բռնա-
բարի։ Թող հրապարակային հաւաքումներն որք ան-
հնարին են այժմ, մինչև անգամ առանձին տեսակցու-
թեան մէջ ազգային վիճակին վերայ խոհրդակիչի գրե-
թէ անկարելի եղած է ի պաճառս ամենուրեք ներկայու-
թեան այն աշակից և բազմունկն ճիւղին որ լրտեսու-
թիւն կը կոչուի։

Իրաց այս վիճակին մէջ չեմք կրնար հասկնալ թէ
Տաճկաստանի Հայք որք այնքան ընդարձակ տարածու-
թեան վերայ սփռեալ են, ինչպէս կարող պիտի լինին
զիրար հասկնալ և ուրիշ մեծ շարժում կազմակերպել։
Տաճկաստանի Հայ ժողովուրդն այսօր մարմին մի չկրնար
համարուիլ և իբր մարմին գործելու անգոր է։

Տաճկահայոց կացութիւնն այսպէս լինելով մեծ
պատասխանատուութիւն կը ծանրանայ արտաքոյ Օսման-
եան սամանաց գտնուլ Հայոց վերայ որք թուով ամբողջ
աջգին կէսն են, նիւթական և բարոյական կարողու-
թեաբմբ ալ ազգին մեծ կէսն։ Այո՛, ցրուեալ են, սակայն
մարմին կազմելու յանհունս աւելի գիւրուութիւն ունին,
վասն զի մամուլ, թղթակցութեան, ուղեւորութեան և
հաւաքման ամենայն ազատութիւն կը վայելեն։

Գիտեմք թէ Հայ դաշխականութեանց մէջ կան մեծ և փոքր Հայրենասիրական միութիւններ, որք օգտակար եղած են և պիտի լինին, մեք բոլորով սրտիւ ինպատեմք այդ միութեանց եւ հարկաւոր ալ կը համարիմք որ նոցա գոյութիւն յաջողութեամբ պահպանուի: Բայց նա և խորապէս համոզուած եմք թէ բոլոր այս միութիւնք և բոլոր Հայք Ռուսիոյ, Եգիպտոսի, Եւրոպայի Հնդկաստանի և Ամերիկայի և Պարսկաստանի կրնան և պարտին ազգային տիեզերական կեդրոն մի հաստատուի Տաճկաստանէն և Ռուսաստանէն դուրս, Եւրոպեան ազատ հողոյ վերայ: Պէտք է որ այս գաղթականութիւնք իւրաքանչիւր հրաւիրուին առանձին ժողով ընել, ընտրելիներ նշանակել, և քուէարկութեամբ ընտրել այն Հայեր որք անդամ պարտին լինել կեդրոնական Ազգային մարմնոյն կամ Յանձնախմբին: Այս Յանձնախմբի պիտի լինի, ուրիշ բացատրութեամբ, «Ազգային ժողովն», և Հայ գաղթական աշխարհին ներկայացուցիչն և գլուխն պիտի ճանչուի, և պաշտօն պիտի ունենայ ազգային ոյժերն և Հայրենասիրական ջանքերն կազմակերպել և վարել, ինչպէս նա և օտար Տէրութեանց առջեւ պաշտօնական ներկայացուցիչն լինիլ:

Չկարծուի թէ մեք անիրազեկ եմք միքանի տարի առաջ այս ուղղութեամբ եղած վիժեալ փորձին բայց այդ պատճառ մի չէ որ վերստին չփորձեմք մանաւանդ այժմ երբ Հայրենիք դժբնդակ ճգնաժամու մէջ է և գաղթականութիւնք աւելի հասուն և զօրաւոր են:

Նիւեօրքի և Փարիզի Հայրենասէր ազգայինք արդէն սկսած են քննել այս կենսական խնդրի և յուսամք թէ ի մասոյ այլ գաղթականութիւնք ևս պիտի աջակցին իրացունելու համար այսպիսի փրկաւէտ խորհուրդ մի: Եւ մենք, որպէս զի աւելի որոշ գաղափար մի տամք թէ ինչ եղանակաւ կրնայ կազմուիլ և ինչ ստորոգելիք կրնայ ունենալ առաջարկեալ կեդրոնն, յառաջիկայ թուով պիտի հրատարակեմք ծրագիր մը ի քննութիւն գաղթականութեանց:

ՀԱՅ ԱԶԳԻՆ ԱՊԱԳԱՅՆ

Ա.

Ազգաց տկարութիւնն ու զօրութիւնք, կեանքին և մահն հաստատուն օրինաց ներքեւ են ճիշդ ինչպէս անհատին: Ժողովրդոց յաջողութիւնն և չաջողութիւնն այնպէս անկախ է բաղդի աղբեցութենէ որպէս անհատիցն: Ամէն անհատ չլիբեր յանձին կենսարանական այն պայմաններ որոց զօրութեամբ միայն կարէ նա ապրիլ հօր և երկար կեանք, և ոչ ոմեն ժողովուրդ օժտեալ է այն պայմանօք որոց շնորհիւ կրնայ լինիլ ազգ մեծ և տուրու: Որքան ժողովուրդներ զարգացման նախնական աստիճանաց մէջ կառելու կասեալ են, մինչ այդ յամբ բայց չալունակ յառաջդիմութեամբ հասած են քաղաքակրթութեան բարձրագոյն կայաններն: Պատմութիւնն ծածկուած է վիժեալ, յօշոտեալ, մեռեալ ցեղերու և պիտութեանց կտա

րով, և կ'ընծայէ մեզ ազգաց յաջողութեան պայմանաց մասին յորդառատ բացատրութիւններ: Է՞ր մին կ'ուզանայ մին մինչ միւսն կը մնայ վատոյժ: Է՞ր մին ահեղասահ գետոյ համեմատութիւններ առած դրացի զօրութեանց թումբերն կը ճեղքէ կ'երթայ յառաջ, մինչ միւսն կը մնայ առուակ աղաղուն և յընթացս իւր սակաւ առ սակաւ ծծուելով կը լինի աներեւոյթ:

Հայ ազգն իրր ազգ որ անկեալ է բայց ոչ բեկեալ, ցրուեալ բայց ոչ քայքայեալ, ծերացեալ բայց առողջ, զարմանալի առարկայ մէ շահեկան ուսումնասիրութեան: Նա հանդիսատես եղած է Ասորեստանի, Պարսկաստանի, Յունաստանի և Հռովմայ ազգային ծննդոց, նա յուղարկաւոր եղած է իրեն հասակակիցքն եղող բազում մեռեալ ազգաց, և նման խոր ծերութեան հասած ալեւորի որ նոր ալեւաներ ու հերք կը բուսցնէ, Հայն նորոգեալ կենդանութեան նշաններ կուտայ ի մեծ սքանչացումն աշխարհի, կը քայլափոխէ կորովով, բողոք կը բառնայ, զէնք կ'առնու, պետական աթոռներ կը սարսեցնէ և Տէրութեանց համակիր ուշադրութիւնը կը գրաւէ դիւցազնական մրցմամբ ընդդէմ մահուան և խաւարի:

Ի տես այս անսկնկալ ցոյցերու արժան է հարցնել թէ արդարեւ Հայ ազգն ապրելու զօրութիւն ունի՞: Արդեօք նորոտ ոյժերն ինչ վիճակի մէջ են յետ 1500 տմաց անընդհատ չալչարանաց: Արդեօք սպառեալ է նորա կենսականութիւն և դատապարտեալ է նա օրինաց զօրութեամբ աներեւոյթ լինելու պատմութեան թատրէն որպէս այնքան ուրիշ ազգեր: Ապրելու բաղձանքն զոր կը ցուցնէ նա՞ կենդանացութեան նշան է արդեօք թէ նման է այն վաղանցիկ պատիր զդացման զոր ծերունին կը զգայ իւր վերջին գալնան մէջ:

Բ.

Պարտ է այս հարցմանց պատասխանել, և կարելի է: Գիտութիւնն և պատմութիւն այժմ ապահովագոյն միջոցներ կ'ընձեռեն մեզ ժողովրդոց կենսականութիւնն փորձելու և դատելու: Ազգային շրջափոխութեանց բնական ընթացքն և օրէնքներն լաւագոյն ևս ուսումնասիրուած լինելով՝ կարելի է ժողովրդոց անցեալէն գուշակել չափով իւրիք նոցա ապագայն: Մեր դարն գիտութեան ինչպէս նաեւ պատմութեան դարն է գերազանցապէս: Հին ազգաց և Հայ ազգին վերայ առատ լոյս սփռած են պատմական նոր գիւտեր: Շամլիօնի, Ուէրի, Լ. յարտայ, Պոդայի, Ռոլինսընի և այլոց անխնայ աշխատութեանց շնորհիւ անընթեռնելի եղաւ ընթեռնելի, անխօսն խօսեցաւ և մեռեալք յարեան: Եգիպտական մահնադրոյժից և բարեւնեան ու Հայկական հին գրութեանց գաղտնիքն արագաստ հարեւու պշուցեալ աչաց առջեւ կը պուած մնալէ յետոյ թժորդին առջեւ պարզուեցան: Սիւն, բուրգ, կոթող, շիրիմ, ամենայն սկսան բարբառիլ և սքանչելիս պատմիլ հիացեալ մարդկութեան: Միջագետաց անապատներուն խորքէն վեր ելան պալատք, տաճարք, գրատունք և արձանք: Հօր պետութիւններ, յառաջագէմ քաղաքակրթութիւններ որք անցելոյն գիշերին մէջ հազիւ կ'ընչմար-

ուէին ընդ ազօտ, եկին իլոյս, և մարդկութեան ան-
ցելոյն կորուսեալ կարծուած մէկ կարեւոր մասն
գտնուեցաւ:

Պատմական այս յորդ լուսոյ առջեւ Հայն ևս
կ'երեւի աւելի որոշ գծերով, նորա ճակատու-
խորշով, նորա ալեոց սպիտակութիւն, նորա վե-
հափառ դէմք աւելի յստակ կը տեսնուին, նորա
անցեալն կը լուսաւորէ զներկայն և զապագայն:
Նորա պատանեկութիւն զոր կրնամք վերջացած նը-
կատել Ա. Տիգրանայ հօր երուանդայ կենաց հետ
և զոր կարկատուն պատմութեամբ միայն կը ներկա-
յացնէ մեզ Խորենացին, ճշգրտագոյն կը պատկե-
րանայ այն անխաբախ արձանագրութեանց մէջ,
զոր Հայաստանի թագաւորք ինքեանք գրել տուած
են իրենց անձնական գործոց և պատերազմաց մա-
սին Հայաստանի անմահ ժայռերուն վերայ՝ բարբա-
րոս ձեռաց անմատչելի բարձրութեան մէջ, Այո
արձանագրութիւնք կը սկսին Ա. Սարխաւրիսի օրէն
սկսեալ, այսինքն 835 տարի նախ քան զԲա՛ Ոչ Ար-
շակունի թագաւորք և նոցա քարտուղարք, ոչ Մով-
սէս խորենացի և այլ ոսկեղինիկ քրիչք կարող էին
ընթեռնուլ զայն, որոց ուսումնասիրութիւն 1828 ին
միայն սկսաւ Շուլցի ձեռամբ և զոր այլ բազումք
զեռ կը չարունակեն:

Եթէ Հայաստանի քաղաքակրթութիւնն այն տա-
տիճան զարգացեալ էր ինն դար առաջ քան զԲա՛-
այդ բաւական է ցուցնել թէ արդէն բաւական հին
էր յայնժամ: Կարելի է ուրեմն փռանց չափազան-
ցութեան ըսել թէ Հայն քաղաքակրթ ժողովրդոց
կարգին մէջ իւր հաստատ գիւրք գրաւած է իւր 4000
տարիներէ ի վեր, և թէ նա է այսօր, ըստ հասակի
իրաւանց, նախագահն ուղիղ քաղաքակրթ ազգաց:

ԶՀայ ազգն այսպէս ճոխացեալ լուսոյ մէջ քննե-
լով կարելի չէ՞ արդեօք նորա ֆիզիքական, մտա-
ւորական և բարոյական զօրութեանց վերայ մեր
գաղափարներ ճշդել, նորա հոգեբանութիւնն յօ-
րինել, նորա ընդունակութիւններն աւելի ճշդիւ
չափել և նորա մեծագոյն հնարաւորութիւններն
գուշակել:

Այս ուղղութեամբ նախապատրաստական փորք
փորձ մ'ընելու պիտի յանդգնիմք:

Գ

Կ'առաջագրեմք ցուցնել թէ Հայ ազգն իւր չը-
ջափոխութեան ընթացքին մէջ կուսած է արտաքին
աննպատ ազդեցութեանց պատճառաւ, և թէ նա-
կարող է Հայկական քաղաքակրթութեամբ մ'օժտել
զայնարհ եթէ թոյլ տրուի նմա իւր ընդունակու-
թեանց ազգային գծովն յառաջ երթալ: Այլով
բանիւ ըսելով, Հայ ցեղն սպառեալ ցեղ մի չէ:
Նորազօրութիւնք պատեհութեան կը սպասեն իրենց
բարձրագոյն զարգացման հասնելու և իրենց լուա-
գոյն արդիւնքն աշխարհի տալու համար:

Մեր տեսութիւն պիտի հաստատեմք չըջափո-
խական վարդապետութեան վերայ, ուստի և նե-
րում կը ինդրեմք մի քանի խօսքով պարզել տալ
թէ ինչ է Շրջափոխութիւն:

Դ

ՇՐՋԱՓՈՒՈՒԹԻՒՆ ԲԱՆՆ ՈՐ ԵՆՐՈՎԱԳԱՆՈՅ EVO-

lution ին համարժէքն է հայերէնի մէջ, ՅԱ-
ՌԱՋԴԻՄՈՒԹԻՒՆ հոմանիշ է, բայց աւելի գիտա-
կան և կատարեալ իմաստիւ: ՅԵՂԱՓՈՒՈՒԹԻՒՆ կը
նշանակէ նշանաւոր փոփոխութիւն յանկարծական
արագութեամբ երևան եկած, իսկ ՇՐՋԱՓՈՒՈՒՆ
թիւն կը ցուցնէ յամապէս կատարուող փոփոխու-
թեանց շրջան մի որ երկու ժամանակամիջոցներէ
կը կազմուի, յառաջդիմական և յետագիմական,
կամ ելուն և իջուն: Ծանօթ և պարզ օրինակ մ'է
սերմինն: Սերմն փոքր է չափով, պարզ է ձևով,
միատեսակ է նիւթով, եթէ կոտրես զոյն՝ մէջն
կը գտնես անձեւ և անյարգ զանգուած մի: Բայց
այդ սերմ սերմնուելով և բնութեան ազդեցու-
թիւններն կրելով կը սկսի փոփոխութեանց երկոյն
շարքի մ'ենթարկիլ: արմատ կը բռնէ, բուն կ'ու-
նենայ, ճիւղեր կ'արձակէ, ծիլ, տերև, ծաղիկ,
պտուղ կ'արտադրէ: Փոքր էր և եղաւ մեծ, նորա
մէջ բաժանում, մասունք և զանազանութիւնք չէին
երևիր, այսինքն պարզ էր և եղաւ բարդ՝ բազմա-
կերպ, և կը ներկայացունէ արմատ, ճիւղեր, տերև
ծաղիկ, պինդ և կակուղ մասեր, երակ և ծակտի
և պէս պէս գոյն: Դիտէ նաև այն զի անկոյն այլ և
այլ մասերն ազնուութեան կաղաւ եկին յերև: նախ
արմատ, բուն եւ ճիւղեր, ապա տերև, փոփոխ
ծաղիկ, պտուղ և բուրումն: Բայց այս ամենայն
կը բողկացունեն միայն առաջին մասն շրջափոխու-
թեան: Այսմ կը յաջորդէ իջուն ժամանակամիջոցն
ամբողջ շրջանին: Տունկն կը տկոյտնայ, կը ծնա-
նայ և կը չորնայ:

Այսպէս է նաև մարդկային անհատն, որ կ'մեծ-
նայ, կը զօրանայ, կը զարգանայ կը ժամանէ ի-
գագաթնակէտ իւր մարմնական և բարոյական զօ-
րութեանց, և ապա կը սկսի անկման գոռ ի թա-
փէն սահիլ, իւր քանակ և կշիռ կը նուազին ամ-
քան զամ, իւր հասակ կը կարճանայ, իւր գործա-
րանք և զգայարանք աստիճանաբար կը կորուստեն
իրենց կենսական կորով, և իւր իմացական կարող-
ութիւնք եւս կը կրնն նոյն վայր իջակուն փոփո-
խութիւններ: Մարդն ալ կը աշխարհայ, կը կորու-
նայ, կը դողդոջէ, մոռացկոտ եւ յամախոհ կը
լինի, կը հիւանդանայ և կը մեռնի:

Այսպէս են ընտանիքներ ևս: այսպէս են ազ-
գեր ալ որ մեծ ընտանիքներ են:

Ե

Հայոց պատմութիւնն գծադրարար ներքին
կենաց վերայ շատ բան աւանդած չէ մեզ,
այնպէս որ կարող լինիմք աւագ ընտանիքներու
ելուն եւ իջուն շարժումներն ճշգրտ նշանակել, սա-
կայն և այնպէս կը թուի մեզ ընդհանրել մեր
պատմութեան մէջ այսպիսի չըջափոխական շար-
ժումներ: Ա. Տիգրանայ հաւն Հայկակ Բ. կը թուի
բաւական աւագ անձնաւորութիւն մի լինիլ և նոր
ընտանիք մի Հայկեան սերնդէն: Սորա որդին Եր-
ուանդ սակաւակեաց՝ չորեքամեայ թագաւորու-
թեան միջոցին շատ գործ կատարելու ժամանակ
ունեցած չէ: Բայց ահա յանձին երուանդայ որդ-
ւոյն Տիգրանայ Հայկակեան ընտանիքն կը հասնի
ի գագաթնակէտ իւր զարգացման: Սա մեծ ոք է

և իւր իշխանութեան ներքեւ Հայաստան աշխարհ նախնայնի թարգմանութեան կ'ընդունի, որպէս կը նկարագրէ Խորենացին: Տիգրան « մեծիմաստ » ունեցած է զինուորական հանճար և վերակազմած է բանակն, և երկրին ներքին շինութեան միանգամայն ինամ տանիլ գիտցած է: Իբր քաղաքագէտ և իբր զօրավար Տիգրան յարգելի հանդիսացած է Մեծին Կիւրոսի, և Հայաստան արժանացած է առանձնաշնորհումներու Պարսկական հսկայ պետութեան մէջ: Տիգրանայ որդին և յաջորդն Վահագն կը թուի նշանաւոր եղած լինիլ մանաւանդ մարմնական ուժեղութեամբ, որպէս կերելի իրեն վերայ երգուած բանաստեղծութիւններէն և պատմուած առապելներէն: Սա իրողութիւն յաճախ դիտուած է թէ երբ ուշիմ հայր մի քան զինքն աւելի ուշիմ զաւակ մի կը ծնանի, այդ զաւակ նուազ զօրաւոր քան զհայրն կը գտնուի մարմնապէս: Երբ զաւակն ընդհակառակն նուազ հանճարեղ է քան զհայրն, մարմնով աւելի ուժեղ է և աւելի յաղթանդամ յաճախ: Այսպէս եղած է յանձին Վահագնի, որքան որ հնար է ընդնշմարել իրողութիւնն անցելոյն մթութեան մէջ:

Առնունք ուրիշ ընտանիք մի Արշակունեաց մէջէն: Վաղարշակ իմաստուն սբ կ'երևի լինիլ: Սորա որդին Արշակ Ա. աստիճան մը աւելի վեր ելած է: Արտաշէս որդին ևս աւելի վեր ելած է: Վերջապէս սորա որդին Տիգրան Բ. ընտանեաց զօրութեան լայնագոյն զարգացումն կը ներկայացնէ, կը հանդիսանայ մեծ աշխարհակալ և հզօր իշխան, ճշմարիտ արքայից արքայ: Տիգրան լերան գագաթն նշանակեց, իւր սերունդք աստիճանաբար լջան դէպ ի խոնարհ: Արտաւազդ իւր հօր կորովն չունի, եռանդն և զինուորական տաղանդը, թէև առաւել ուսեալ է քան զհայրն և գիտէ գըրիշ շարժել ճարտարութեամբ: Արտաւազդէն յետոյ երկրին թագաւորութիւնն յերկուս բաժանեցու եւ միայն մէկ մասին իշխանն եղաւ որդին Տիգրան, որ աննշան թագաւոր մ'եղած է:

Նոյնպիսի ընտանեկան շրջափոխութեան շրջան մ'ալ կը սկսի Վաղարշէն, Խոսրով գագաթն է, սորա որդին Տրդատ իջնել կրսկի: Տրդատ այնպէս է իւր հօր Խոսրովին քով ինչպէս Վահագն է իւր հօր Տիգրանին քով: Երկու որդիք եւս ֆիզիքական գերակշռութիւն կը ցուցնեն իմացականին վրայ և ի ծախս իմացականին: Որդիք լու են, բայց հարք լաւագոյն եւս են: Իջուն շարժումն այդ որդւոց կենօք կը սկսի: Տրդատայ որդին և թուան արտգապէս սահած են դէպ ի խոնարհ:

Ազգեր եւս մի եւ նոյն շրջափոխական ընթացքն կը կատարեն, միայն թէ աւելի երկար միջոցի մէջ: Ազգի մի կեանքն ալ ելուն եւ իջուն ժամանակամիջոցներ ունի, թէեւ այդ երկու ժամանակամիջոցք շարունակ և միօրինակ ելուն եւ իջուն չեն, այլ նշանակեալ են փոքր ելեւեջներով: Յեղեր

կար դարերէ ի վեր յԱփրիկէ եւ յԱփրիկանիա, որ պէս թէ իսպառ թափուր լինէին քաղաքակրթութեան սկզբնական ոյն թաքուն ընձիւղէն որ յընթացս դարուց վերջապէս կը ցուցնէ ինքզինքը: Իսկ այն³³ ցեղեր որք ընդունակ են կամ վերջապէս ընդունակ դարձած են քաղաքակրթութեան, իրենց բարբարոս վիճակին մէջ դարբերով կը հաւաքեն զօրութիւն: Եւ երբ իրենց գործարանաւորութիւնն և ուղեղ կը հասնին այսինչ աստիճանի, ցունց մի կը զգացուի ցեղին մէջ, եւ ահա ելուն շարժումն կըսկսի: Այն բարբարոս ցեղ որ ցայնմայր կը կենար ցըրիւ եւ անյարիր, և որոյ ընկերական մեծագոյն միութիւնն էր ընտանիքն կամ նահապետութիւնն, կը միտի իկեգրոնացումն, եւ կը կազմէ ժողովուրդ եւ նահապետութեան տեղ կուգայ թագաւորութիւն, գիւղն իքաղաք կը փոխարկի եւ բարբարոսութիւնն իքաղաքակրթութիւն: Այս երեւոյթ Սաւուդայ օրով կը ծագի առ Իսրայէլացիս: Նոյնն ըսկսած է մեր ազգին մէջ դարբերով յառաջ քան զՏիգրան Ա., բայց որքան առաջ՝ անկարելի է ըսել: Եթէ Պարոյր է արդարեւ Հայոց առաջին թագակիրն ան չէ առաջին թագաւորն, ըստ որում, նոյն ինքն Խորենացւոյ խօսքով, յառաջ քան զՊարոյր Հայոց աշխարհն միոյ նահապետի կառավարութեան ներքեւ էր, եւ քաղաքներ ունէր: Այս նկատմամբ Հայաստանի սեպանեւ արձանագրութիւնք աւելի ստոյգ աղբերք են ծանօթութեան եւ թոյլ կուտան մեզ հաւատալ թէ մեր երկրին բոլոր ընդարձակութեան վերայ նոյն կրօն, նոյն լեզու եւ նոյն ցեղ կը աիբէին, և թէպէտ նահանգային նահապետներ կոյնն սակոյն կը ճանաչէին նոքա նախ երկու կամ երեք և յետոյ միայն մէկ ընդհանուր թագաւոր:

Երբ ժողովուրդ մի կը յաջողի վերջապէս ելնել յասպարէզ քաղաքակրթութեան, նոր կեանք մի կը սկսի նոր պայմանօք: Կրնոր նա մնալ բարբարոս վիճակի մէջ և կենդանական կեանք մի շարունակել անպայման ժամանակաւ եթէ բարձրագոյն ցեղի ի հուպ գալով չմտնուէր: Յորժամ քաղաքակրթ շրջանն կը սկսի, այդ ցեղ կը սկսի նաեւ գործածել առատօրէն զօրութեանց թաքուն գումարն զոր ժողոված է գործերով նորս առաջին մշտումն է դէպ յաշխարհակալութիւն՝ յարտաքին աճումն: Յետոյ կուգայ ներքին շինութեան և արուեստից զարգացման հոգն: զօրութեան կերայ կաւեւնայ փափկութիւն, փառաց վերայ՝ ճաշակ, հարստութեան վերայ՝ քաղաքավարութիւն, սրոյն քով գրիշ Դարեր կրնան անցնիլ սակայն մինչև որ ազգն իւր գրացիներ գտնելով և կողոպտելով գոհ չլինի այ փափաքի բարոյական յառաջդիմութեան եւ գործածէ գրութիւն: Եւ որովհետեւ Սարիտուրիս առաջնոյ օրով, ինչպէս արդէն յիշեցինք, գրութիւն սկսած էր մեզ (եւ ո գիտէ թէ Սարիտուր Խորենացւոյ Պարոյրն չէ) պէտք է որ մեր երկրի քաղաքակրթութիւնն շատ դարեր յառաջ սկսած լինէր:

Բայց իրողութիւնն է այն թէ երբ ընտանիք մի

ճանին կը հասնի, անդ չկրնար մնալ յաւիտեան, այլ յօրինաց մղեալ պիտի սկսի իջնել: Համարեալ ուժերու պաշարն մեծ առատութեամբ գործածելով միայն կրնայ նա տեւել մնալ բարձր գրից մէջ, և քանզի իւր զօրութիւնք անսպառ չեն, իւր բարձր գիրքն ալ մշտնջենական չկրնար լինիլ: Իւր զօրութիւնք բազում տարբեր եղանակօք կը սպառին: Երկրին մէջ հարստութիւն կայ, աստիճաններ կան, ճարտարութիւններ կան, հետեւապէս անհատք բոլոր ուժով կը մրցին ձեռք բերել հարստութիւն կամ աստիճան կամ ճարտարութիւն: Եւ յորժամ այս մրցման մէջ ոմանք յաջողին, ինքեանք կամ իրենց սերունդք կը փորձուին անձնատուր լինել վայելքներու: Հաճոյց և զբօսանաց, և պէսպէս չափազանցութեամբ կը սպառին ոյժերն:

(Շարունակելի)

Պ. ՃԷՅՄՍ ՊՐԱՅՍ Ի ՆԻԻ ԵՈՒՐ

Նիւ եօրքի և շրջակայից Հայ գաղթականութեան համար յիշատակելի օր մ, եղաւ նոյի 5ն, յորում վաշտեցիին նշանաւոր Անգղիացի Հայասէր Պրայսի այցելութիւնն: Հայոց երկսեռ բազմութիւնն ժողովեալ էր կըրէնտ Օրէրայի շէնքին մէջ տեսնելու այն մեծանուն օտարականն որ տեսած էր զՀայաստան Մասեայ գագաթէն, և լսելու զայն որ այնքան յաճախ և այնքան պէր ճախտութեամբ ատենախօսած էր Բրիտանական բաւլամէնթին մէջ ի պաշտպանութիւն Հայ դատին: Յանուն Հայ գաղթականութեանս մի ուղերձ կարդացուեցաւ, Տիկին ոմն Հայերէն երգ մերգեց սրտայոյզ և նախագագահին կողմանէ համառօտ խօսքով ներկայացուեցաւ Պրայս, որ խօսեցաւ իբր 40 վայրկեան, լրագրապետի մը հմտութեամբ լրոց, քաղաքագէտի մը զգուշաւոր բացատրութեամբ բազմահմուտ ուսուցչապետի մի իմաստութեամբ, և Անգղիացի ձէնթլմէնի մի բարձրագոյն ազնուութեամբն ու պարզութեամբ միանգամայն: Հայ ժողովն ալ գիտցաւ տառապեալ ազգի մի երախտագիտութեամբ և յուսալից ցեղի մի խանդովն ու եռանդովն ծափահարել, ծափահարել և դարձեալ ծափահարել Հայասիրին խօսքերն, թաշկինակ ծածանեցունել և կեցցելի աղաղակօք երկարօրէն թնդացունել սրահն Ֆրանսական իմն աւելնով: Պ. Պրայս մեկնեցաւ յոյժ գոհացեալ և յոյժ գոհացուցիչ տպաւորութեանց ներքեւ: Հայոց ուղերձին թարգմանութիւնն պիտի հրատարակենք յաջորդ թուով:

ՄԵՌԵՆԴԻ

Մի օր Ահերիկայի Տնկնոջ մը հետ կերակրոյ վերայ կը խօսակցէի, և Ամերիկեան խոհարարութիւնն չէի գովեր: Դուք կ'ըսէի, աւելի փաթաթէս կուտէք քան թէ հաց թէ և հացն առաւել սննդաւոր է քան զփաթաթէս, և ձեր առաւօտեան նախաճաշն աւելի ծանր է քան թէ կէս օրի կերակուրն:

Դուք ինչ կուտէք առաւօտներն, հարցուց Տիկինն: Ժամանակէ մ'ի վեր, պատասխանեցի, սովոր եմ ամէն առաւօտ ուտել երկու վառեակ:

Եեկու վառեակ, գոչեց Տիկինն, և տակաւին կը մեղադրէք զմեզ իբր շատակեր յառաւօտու: Եւ ինչ ձեռով կուտէք վառեակներն, խորոված թէ խաշած:

— Խաշած, կ'ուտեմ վառեակներուն ոչ միայն միսն այլ և ոսկորներն:

— Վախեմ կտուցն և մագիլներն ալ, ըսաւ ծիծաղելով:

— Անշուշտ, կտուցն և մագիլներն ալ: Տիկինն ծիծաղելով հանդերձ կը թուէր հանելուկ մի լուծելու զբաղած:

— Կատակ չեմ ըներ, Տիկին, ըսի, միայն թէ իմ վառեակներ յոյժ դեռահաս են այնպէս դեռահաս որ դեռ ոսկորներն կարագի նման կակուղ են և մսերն աւելի ևս կակուղ...

— Հասկցայ, հասկցայ, գոչեց Տիկինն գոհ ձայնիւ, ամէն առտու երկու հաւկիթ կուտէք:

— Եւ անշուշտ զայն ևս կատարեւապէս կը հասկնաք թէ մէկ հաւկիթ գիտնօրէն հաւասար է մէկ վառեակի: Հաւկիթն վառեկցու մը է, այսինքն մէկ վառեակի միսն և ոսկորն, կտուցն ու բոլոր անդամներն կազմելու նիւթերն լիովին կը պարունակէ:

— Այո, կը հասկնամ զայդ, գիտեմ մանաւանդ քան թէ կը հասկնամ ժամանակաւ վարժարանին մէջ կը խօսուէր թէ հաւկիթն կատարեալ սնունդ մ'է այնու զի մարմնոյ բոլոր տարրերն կը պարունակէ:

— Ձեր դաստառն նոյնն կրնայ ըսած լինիլ կաթին ևս նկատմամբ, որ յոյժ կատարեալ սնունդ մ'է, Հացն ևս, զոր դուք Ամերիկացիք շատ չէք սիրեր, և սիրողներն ալ քիչ կը մնայ մեղադրէք, նոյնպէս կատարեալ սնունդ մ'է: Մարդ կրնայ լոկ հաց ուտելով և ջուր խմելով ապրիլ քաջառօջ, Միսն ևս կատարեալ սնունդ մ'է, զոր դուք կը յարգէք յոյժ, չընեմ չափազանց: Առաւօտ, կէս օր, երեկոյ, միսն անպակաս է ձեր սնունդն:

— Իրաւունք ունիք կարծեմ: Ոմանք կարծեն թէ մեք չաքար ալ կարի շատ կ'ուտեմք:

— Գիտած եմ, մանաւանդ ձեր դեռահասներն, որք պէս պէս չաքարեղէններ ուտելն չեն յափրանար: Բայց ես այդ մասին չեմ քննադատեր Ամերիկացին Մեր Հայաստանի մէջ ևս տղայք քաղցրեղէն կարի շատ կ'ուտեն թէպէտ ոչ միշտ չաքարի ձեռն տակ: Մեծ քանակութեամբ կը սպառեն թութ, չամիչ, թթի մեղր, պատտիխ և այլ չաքարաշատ բաներ որոց համապատասխանող Անգղիկներն բաւեր չկան: Նաեւ մեր երկրի մէջ խաղողն, ծիրանն, սաւորն, ու դեղձն անքան քաղցր են որ գրեթէ չաքարի նման կ'այրեն բերանն: Մեր տղայք ահա այդ ձեռքուն ներքեւ կը վայելեն չաքարն և կարծեմ, նուազ չեն ուտեր քան ձեր տղան: Բնազդում մ'է որ զայնս կը մղէ անուշեղէն բաներ ուտելու, վասն զի նոքա, տղայ հասակի մէջ աւելի պէտք ունին վառելիք չաքար հասակին, և չաքարեղէնք իբր փայտ վառուելու կը ծառայեն մեր ներսի դին:

— Երբ կ'ըսուի թէ տղայք ուտելի պէտք ունին վառելիքի կամ ջերմութեան, չեմ հասկնար թէ ինչու: Նոցա արիւն աւելի տաք չէ կարծեմ քան զչափահասին:

— Տղայն, պատասխանեցի, աւելի ջերմութիւն յառաջ բերելու պէտք ունի որովհետեւ աւելի ջերմութիւն կը վատնէ քան զչափահասն: Եւ աւելի կը վատնէ վասն զի նորա մարմին համեմատօրէն աւելի մակերես ունի և նուազ քանակութիւն քան զչափահասին, Ըստ որում տղայն և չափահասն մի և նոյն ձեւն ունեցող երկու մարմիններ են, չափահաս մի որոյ չափերն կրկնապատիկըն են տղու մի համապատասխան չափերուն, իւր մակերես չորս անգամ աւելի մեծ պիտի լինի քան զտղուն և հետեւապէս չորեքպատիկ աւելի տաքութիւն պիտի կորուսանէ քան զայն: Բայց, ասոր հակառակ իւր մարմնոյ քանակութիւնն լինելով ութ անգամ աւելի քան

գտաւրեն ու թ պատիւի աւելի տաքութիւն կ'արտադրէ քան
բայն և վերջապէս վրձք երկու անգամ նուազ կը պաղի
իւր մարմին քան գոռոյն։ Այս կրկնապատիւ ծախսոց
բաւելու համար բնական է որ սրայն աւելի վառելիք
նիւթ ներս նետէ իւր ներքին վառարանաց մէջ որպէս
զի կարող լինի պահպանել իւր ջերմութեան ընտանի
տիճանն։ Այս սկզբան համեմատ վրձք կենդանիք բաղ-
դատարար շատ աւելի կ'ուտեն քան խոշորներն, որով-
հետեւ աւելի սպառելու ստիպուած են։ Մարդս իւր
մարմնոյ մէջ մի հազար կրամին համար ժամն որքան
թիւթուածին որ կը ծախսէ, աղաւնին անոր 15 անգամն
կը վառնէ, և մուկն՝ 17 անգամն։

— Ինչ են ձեր երկրի մէջ գործածուած գլխաւոր սը-
նունդներն։

ՄԱՍԵՂԷՆ, ԲՈՒՍԵՂԷՆ, ԻԻՂԵՂԷՆ, և ԸՄՊԵՆԼԻՖ, որք
սննդեան չորս տեսակներն են անդ ինչպէս աստ։ Մսե-
ղինաց կարգէն ոչխարի միսն և ձուկ շատ կը գործածեն,
բայց թուրաւարներն ու պատենաւորներն կարի սակաւ
և միայն ծովեղերեաց քաղաքաց մէջ, Բուսեղինաց կար-
գէն ունիմք ընդեղէններ, բանջարեղէններ և պտուղներ։
Իւղեղէններէն՝ ձէթ և կարագ։ Տրագուն կը վառեմք։
Ըմպելիք առատ է ընտիր ջուր մաքուր առանց քամուե-
լու, պող առանց սառուցի, առատ առանց վճարման։
Համեմական ըմպելեաց գալով աւելի կը գործածեմք
սուրճ քան թէյ։ Իսկ ոգելից ըմպելիքներէն գլխա-
ւորապէս գինին է Հոյաստանցւոց զմայլեցուցիչն, թէև
օղի եւ սկսած է գործածուիլ։

— Դուք այդ չորս կարգի սննդոց որոնք աւելի
յարգ կ'ընծայէք։

— Ամէնն ալ լաւ են պատշաճ չափերով։ Մտունդ
մի կրնայ դատուիլ երեք նկատմամբ որք են ՀԱՄԵ-
ՂՈՒԹԻՒՆԸ, ՄՆԵԴՍՐԱՐՈՒԹԻՒՆԸ և ՄԱՐՍԱԿԱՆՈՒ-
ԹԻՒՆԸ։ Մենդարարութիւն կերակրոյ ըսելով կը հաս-
կրնամք նորա սնուցիչ արժէքն։ Ան կերակուր կը
պարունակէ մարսելի և անմարսելի տարրեր։ Մարսե-
լին կը հալի մարսողական գործարանաց մէջ և ծծուելով
կը փոխարկուի յարին և ի մարմին, իսկ անմարսելին
զատուելով մարսելիէն՝ կը հաւաքուի աղեաց ստորին մա-
սին մէջ և դուրս կ'արտաքուի։ Կերակուր մի այնքան
աւելի սննդարար է որքան աւելի մարսելի տարր կը
պարունակէ և նուազ անմարսելի նիւթեր։ Քան զա-
մենայն սննդարար կերակուրներն են մսեղէնք, ա-
յս բուսեղինաց ընտելէն տեսակներն, իսկ աղքատ
ուտելիք են զգուժի՝ վարունքի և ճակնդեղի նման
բանջարեղէններն որոց մեջ մարսելի տարրն կարի սա-
կաւ է։ Քան զամենայն սննդարար կերակուրք
միշտ քան զամենայն մարսականներն չեն սակայն։
Կերակուր մի սոյնքան աւելի մարսական է որքան
աւելի մեծ քանակութեամբ նորոգիչ տարրեր կ'ըն-
ծայէ արեան և որքան նուազ ոյժ կը պահանջ
ընդ հակառակն մարսողական գործարանաց մէջ հալուե-
լու և ծծուելու համար։ Քան զամենայն մարսական սը-
նունդն է կաթն, որ ճոխ է և կատարեալ իւր կերակուր
և միանգամայն կարի զիրարամարտ։ Հայն՝ եւս գոգելի է
այս նկատմամբ։ Հարկւր կրամ հացին 45ն ջուր է, 45ն
նշալ, 6ն բորակահետու նիւթեր, 4ն շաքար, մէկն՝ իւղ,
մէկն՝ զանազան հանքային տարրեր։ Եգիպտացորենն ը-
շանակելի է իւր իւրաքանչեւութեամբ։ Ըստ որում 100ին 7ն
իւղ է, մինչ քարին 100ին 5ն իւղ է, և բրինձի 200ին 1ը։

— Փաթաթէսին՝ մէջ որքան է իւղն, ընդ միջեց Տի-
կինն։

— Տիկին կ'ամաչեմ ըսել որ, 1000 կրամին մէջ հազիւ
1 կրամ իւղ կը պարունակէ փաթաթէսն, այսինքն՝ այդ

նկատմամբ տառնապատիւ աղքատ է քան դհաց։ Ամերի-
կացիքդ այդ թերի կը ընտք առատ կարագ քսելով փա-
թաթէսին վրայ։

— Բայց կարագն գէշ սնունդ է, զայն փաթաթէսին
հետ չափով խառնելով աւելի սննդարար և աւելի կլա-
նելի կը գործենք, ըսաւ Տիկինն ժպտելով։

— Կարագն գէշ սնունդ է չեմ ըսեր։ Այն եւս շաքա-
րի նման վառելիք մ'է մեր գործարանաց համար, եւ
եթէ աւելի ուտենք իւղիդէն քան որչափ կրնայ մեր
մարմնոյ մէջ վառիլ սպառել օրական պիտոյից համար,
աւելցած իւղն կը հաւաքուի մարմին առկ իբր, պաշար
նեղ ժամանակի համար, երբ հիւանդութեան,
սովի կամ ծովապահութեան բռնուելով և անբաւական
սնունդ առնելով դրսէն՝ ստիպու իմք մեք գմեղ ուտել,
նախ և առաջ մեր իւղի ամբարներն կը գործածեմք, վա-
սն զի իւղն գործարան չէ, այլ գործարանաց պահապան
և իբր թէ երեսարած։ Սակայն կարագն բոլորովին դուրի
է բորակածնուտ և հանքային նիւթերէ։ Սնունդ մը կա-
տարեալ լինելու համար պարտի ոչ միայն ջուր, աղեր,
վառելի նիւթեր շաքար կամ իւղ պարունակել այլ և
բորակածնուտ նիւթեր՝ որոց գլխաւորներն են սպիտին
կոչուածն, որոց բնաանի օրինակն է հաւկիթին սպիտա-
կուցն, թելինը, որ մարմնոյ թելակերպ հիւսկէններուն
նիւթն լինելով այնպէս անուշադուտ է, Պանրինը, ա-
նուն որ արուած է այդ նիւթին վասն զի պանիրին է-
ական տարրն է, և բանջարինը, որ բանջարեղինաց մէջ
գտնուող բորակածնուտ նիւթին կրտսի։

— Այդ անուններ ժամանակին լրաց եմ և մոռցած,
բայց շնորհակալ եմ ձեզ սննդեան մասին այս հետաքրք-
րական և հիմնական տեղեկութեանց համար։

— Իսկ ես ներում կը խնդրեմ ձեռն եթէ փաթաթէ-
սին ու կարագին բաւարան գտնուտ չխոսեցայ։

— Անշուշտ ներեալ է ձեզ որ կարող էք ասէն
առաւօտ երկու փառեակ ուտել՝ կարագն ու փաթաթէսն
ինչ ընէք դուք, ըսաւ Տիկինն, և բաժնուեցանք։

ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼՔ

1897 Տարւոյ արձանագրելի ազդային դէպքերու
մին էր այն զի Տ. Մ. Չերազ մշտնջենաւոր հրաժեշտ առ-
նելով Օսմանեան մայրաքաղաքէն՝ Եսթրաքթաք ի յոնորա-
բոլորովին ազդային դատին նստիլուած։ Յերախ եմք
տեսնել թիւ իւր «Արմենի» որ ամառեաց էր և Ֆրան-
սերէն, այժմ վերածուած է կիսամեծոյ և երկկէզու եան
թերթի— Անգլիերէն և Ֆրանսերէն։ Մեր Ամերիկա-
բնակ համազգեսաց շատին ջերմ քաղձանոց կը պատասխա-
նէ այս փոփոխութիւն, և տարակոյր չունիմք թէ այս
տարի բաժանորդներու ռոտարագոյն թիւ մի և բազում
Ամերիկացի ընթերցողներ պիտի ունենայ այն թերթ,
որոյ Խմբագիր—Տնօրէնն մարտագիտական հմտութեամբ
կը պաշտպանէ հայ դատն քաղաքակիրթ աշխարհի
առջի։

Ամերիկեան Մամուլն բաւական կը գրացի Հայկական
խնդրով և նիւ-եորքի թերթից մէջ յաճախ կը տեսնուին
խմբագրականներ և ընթացիկ լուրեր Հայոց նկատմամբ
ՔՐԻՍՏԵՐԸ, ԻԻՆԻՆԸ շարաթաթերթին իւր մէկ խմբագ-
րականին մէջ կոչ է թէ եթէ Հայք, այս պարագայից մէջ
չպահանջէին վիճակի փոփոխութիւն, պիտի լինէին
չմարդկային արարածներ։ Պ. Սգուայրս Ամերիկացի
իրաւագէտն որ միանգամ ատենախօսից Հայ գաղթակա-
նութեան ընդհանուր ժողովոյն մէջ, Հայկ. խնդրոյն վրայ
բնաիր յօդուած մի հրատարակած է ՔՐԻՍՏԵՐԸ ԻՆՔՈՒԱՅ
ԲԸՐԻՆ Նոյ, 15 թուոյն մէջ։

PHARMACIE FRANCAISE,

NORBERT FRANK.

311 7 Avenue, NEW YORK.

Դէզօրեք եւ քիմիական նիւթք.

Դեղագիրք կը պատրաստուին խնամով.

H. EGUINIAN,

BOOK, JOB AND NEWSPAPER
PRINTING,

100 Centre St., New York City.

Պ. Քլիֆօրտ Լոյս, Անգղիոյ Հիւսիսային Ի Կարին, կ'ընտան Է Ի Կ. Պօլիս խորհրդակցելու համար Սըր Ուիլիամ Լոյսթի հետ հայտնաբերող վերայ:—Մէջ մէջ նորէն բանտարկուած են 72 Հայեր մէկ անգամէն: Պաշտօնը մէջ երեք Հայեր այրուած են հնձոց խարուկի մի վերայ դրուելով: Թուրք չորս Հայ հարսներ առեւանգած են Մոսկովայէն: Ընդհարման մէջ որ Հոկտ. ի վերջերէն տեղի ունեցաւ Հայոց և Տաճիկ զօրաց միջև Ռուսերէն սահմանագիծին վերայ, եօթն թուրք սպանուած և 15 վիրաւորուած են:—Կրօնական ժողովոյ նոյ, 1 ի նիստն կառավարութեան կողմէ արգիլուած է Գեր. Ուորէն Արքեպիսկոպոս Նարայէլ նախ օստիկանութեան նախարարին ապա Տէվրիշ փաշայի կողմանէ հարցաքննուած է իւր Ռուսական ուղեւորութեան մասին:

Բալ Մալ Կապէթի թղթակցաց մին կը տեղեկագրէ իւր մէկ տեսակցութիւնն Մուսայ Պէյի հետ ի Բորդ Ուայիտ, Եւմէն գնացող նաւուն մէջ: Աքսոր դնացող աւազակապետին դէմքն կը նկարագրուի իր կատարելապէս արժանի անգութ ոճրագործի մի: Մուսա Հայերէն և Տաճիկերէն կը խօսի և քիչ մ'ալ ժրանսերէն կը կակագէ: Հարցմանց կը պատասխանէ բարբարիկ ազատաստութեամբ և զՍուլթանն կը կոչէ իւր անձնական բարեկամ: Ըսած է նաև թէ երբ Եւրոպոյ գինքն մոռնայ, Սուլթանն պիտի բանայ իւր բանտին դռներն վստն զի նա կը բաղձայ իւր վերագործին:

Ձէյթունի ապստամբութեան մասին Անգղիական թերթք, և Մանչէսթըր Էկզէմինըր մասնաւորապէս, յաջողած են աւելի ստույգ տուրք տալ: Թրքաց չորս զօրագնդերուն և Ձէյթունցոց միջև ընդհարումն տեղի ունեցած է Հոկտ. 24ին, յորում հայք փայլուն յաղթութիւն ապրած են: Թղթակից մի Իսկէնտարունէն գրելով կը պատմէ իւր մէկ տեսակցութիւն թուրք տեղակալի մի հետ, որմէ կիմացուի թէ Օսմանցոց կորուստն սարսափելի եղած է: Ըստ զրուցոց ինչ, Օսմանցոց կորուստն, մեռեալ, վիրաւոր և գերի բռնուած, 50 000 կը հասնի ընդ ամենայն, թիւ մի որ զգալապէս հափազտեցեալ կերելի, և սակայն կը ցուցնէ թէ ինչու կառավարութիւնն այնքան հոգ կը տանի լրոց Տաճկաստանի մէջ և անկէ դուրս տարածումն արդիւնէ:

Վեհ Մակար Կաթողիկոսով և Սրբեպիսկոպոս և երկու եպիսկոպոսներէ բաղկացեալ պատգամաւորութիւն մի մտադիր է զրկել Ի Կ. Պօլիս, դժուարութեանց վաղ ընդփայթ լուծումն պահանջելու համար Բ. Դոնէն:

Ռուսիոյ մէջ հակաթրքական զգացմունք գրգռեալ են: Ռուսական բարձրագոյն շրջանակաց մէջ հետզհետէ աւելի ուշադրութիւն կը նուիրուի Հայոց խնդրոյն և մամուլն կը պնդէ որ այդ խնդիր լուծուի Եւրոպական Պետութեանց միջամտութեամբ որ Հայաստանէն արտաքսուին նախ թուրք կառավարիչք և պաշտօնեայք, և փոխանակ կարգուին քրիստոնեաներ: Լոնտոնցի «Տէյլի Նիւզ»-ն հետեւեալ տողերն կոչում կը նէ. Ռուս թերթէ մի. «Մեր այժմու Եւրոպական պարծեցեալ խաղաղութիւնն ճամարիտ անէծք մ'է Հայոց համար... խաղաղութիւնն վրդովելու երկիւղն զսպած է ամէն մարդասիրական զգացում և կարեկցութիւն այս չարաչար հարստահարեալ և վայրագօրէն անիրաւեալ ժողովրդեան համար»: Միւս կողմանէ կ'ըսուի թէ Ռուսական զօրք կը համախմբուին Օսմանեան սահմանագրի սոյն վերայ և թէ Չարիչն Հնդկաստան պիտի երթայ և հիւրընկալուի Անգղիական փոխարքայէն: Եթէ Ռուսիայ և Անգլիայ միջև յարաբերութիւնք աւելի մը տեւուման և հասկացողութիւն մի գոյանայ, որպէս կը թուի թէ ջանք կը լինի առ այդ, յայտնաբերուած Հայաստանի հիւսիսային դրացին պիտի չվարանի բռնան միջամտութեամբ մի խաղաղել ամէն ինչ:

Միացեալ Նահանգաց Հայ գաղթականութիւնն զգալապէս ստուարացած է այս տարի, և ազգային գործունէութեան մէջ բաւական ժրութիւն կը ցուցնէ: Մեծագոյն կեդրոնք են Ուսթըր, Նիւ-Եորք և Քալիֆօրնիա: Հայր Սարաճեան Մ. Վ. անխնայ աշխատուել և յարատեւութեամբ ի գլուխ մանկելու վրայ է առաջին Հայկական եկեղեցւոյ շէնքն Ուսթըրի մէջ: Կր յուսամք յառաջիկայ թուով այդ եկեղեցւոյ աւարտեալ շինուածոյն և՛ մեր գաղթականութեանց վերայ ընդարձակ տեղեկութիւն տալ:

Միւրախտ կոչուած ահաւոր հիւանդութեան համար որ նաև թոքախտ, Հալուժալ և գետախտ կ'անուանի, բուժման ազդու եղանակ մի գտնուած է Քերմանայի բժշկապետ Քոխի ձեռամբ: Այս այն բժիշկն է որ 1839ին գտաւ այս փախին պատճառ եղող մանրածններն: Շատեր կըսէին թէ ինչ օգուտ է փախին մանրացուցական գործիչներն երկան բերել, պարտ է փախին բժշկելու հնարն գտնել: Ահա այդ ևս գտնուած լինիլ կը թուի յուրախութիւն բովանդակ մարդկոյն սեւին: Քոխի փորձք ապացուցած են թէ ծիւրախտն կենդանեաց վերայ կրնայ բժշկուել, և ծիւրախտի արտաքին արտայայտութիւնքն, որք մարդուն մօրթին վերայ կ'երևին, նոյնպէս կը բժշկուին ապահովապէս ինչպէս նաև ներքին գործարանացն, զոր օրինակ թոքոցն և աղեացն եթէ շատ յառաջ գնացած չեն: Այս բուժիչ գարման դեռ մէկ տարեկան գիւտ է, և մեծ յոյս կայ թէ կատարելագործուելով պիտի հանդիսանայ աւելի ազդեցիկ: Վարակիչ փախերու մանրածնական վարդապետութեան հայրն է Ֆրանսացի մեծանուն տարրարան Բասկէօր, որ իւր փորձերով հաստատուն հիմն դրած է այն հիւանալի յատուկութեանց վար բուժելու արուեստն ըրած է վերջին քսան տարուան մէջ: